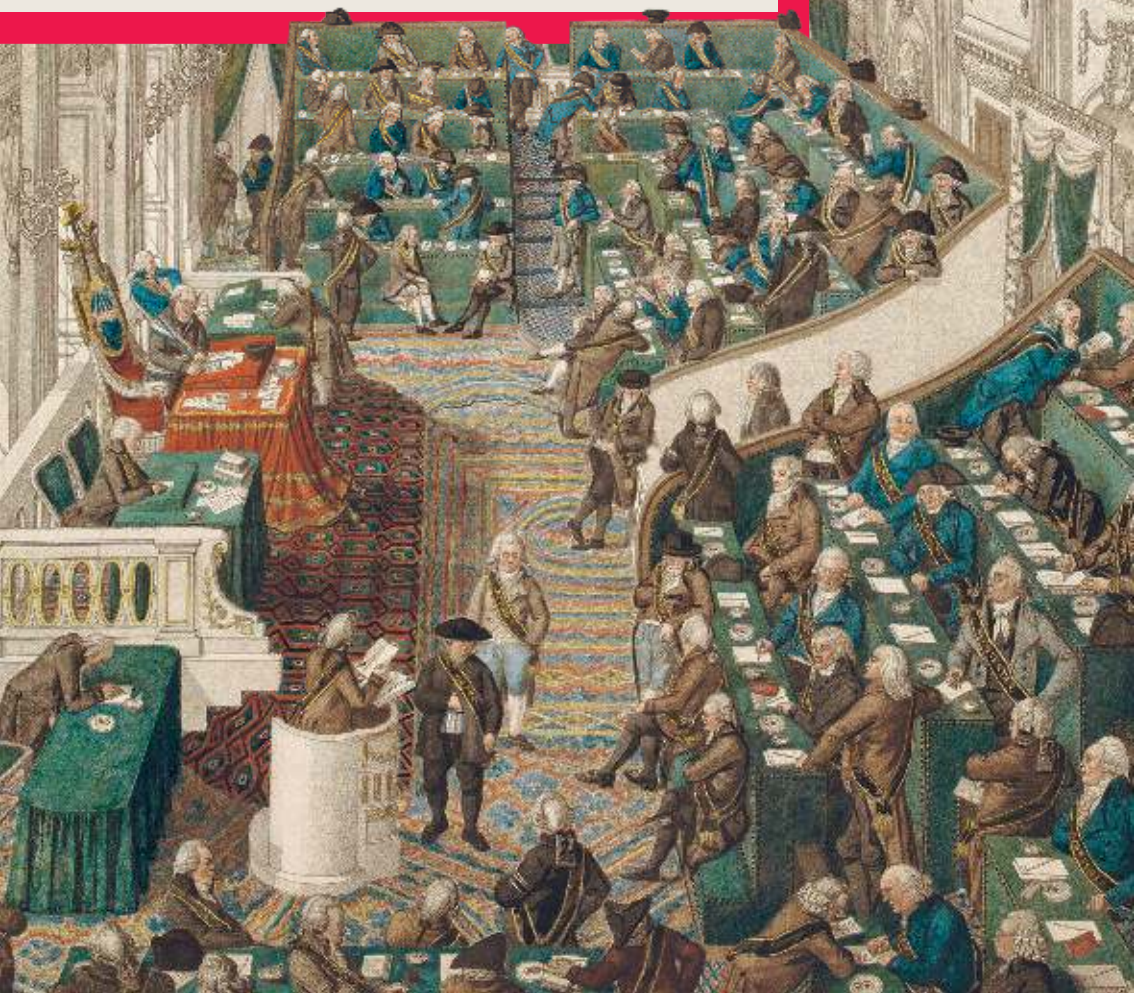

Wie bestuurde Nederland in de Bataafse en Franse tijd?

In 1815 werd prins Willem Frederik van Oranje-Nassau, de zoon van de laatste stadhouder Willem V, ingehuldigd als koning Willem I. Dat was het begin van het Koninkrijk der Nederlanden. Twintig jaar eerder, in 1795, was de toenmalige Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden door Frankrijk aangevallen en roemloos ten onder gegaan. Wat gebeurde er tussen 1795 en 1815? Nederland was het toneel van roerige gebeurtenissen. Het waren tijden van talrijke bestuurlijke vernieuwingen en experimenten.

DE KOMST VAN DE FRANSEN

Begin januari 1795 staken Franse troepen de dichtgevroren Waal en Lek over om een einde te maken aan de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Op 18 januari 1795 vluchtte de Nederlandse stadhouder prins Willem V met een vissersboot vanaf het strand van Scheveningen naar Engeland. In de jaren 1780 was in de Republiek de zogeheten patriottenbeweging ontstaan, die zich verzette tegen de toenemende macht van de stadhouder en hem daarom een aantal bevoegdheden ontnam. In 1787 werd deze beweging met behulp van Pruisische troepen neergeslagen. Duizenden patriotten vluchtten naar Frankrijk en gingen zich Bataven noemen. In het kielzog van de Franse troepen keerden zij in 1795 naar Nederland terug. Omdat stadhouder Willem V de laatste jaren van zijn bewind elke vorm van protest stelselmatig had onderdrukt, werden de Fransen door velen als bevrijders binnengehaald. Op tal van plaatsen

werden ‘vreugdefeesten’ gehouden. Een nieuwe tijd brak aan.

DE BATAAFSE REPUBLIEK (1795–1801)

Op 19 januari 1795 werd de Bataafse Republiek uitgeroepen. Voor de Bataven was de Franse Revolutie van 1789 een belangrijke bron van inspiratie. Ook in de Bataafse Republiek moest het gaan om vrijheid, gelijkheid en broederschap. Voor de inrichting van de nieuwe staat gingen de Bataven, evenals de Fransen, uit van de idee van de volkssoevereiniteit. Alle macht in de staat diende uit het volk voort te komen. Op 31 januari 1795 nam een voorlopige vergadering van vertegenwoordigers uit het gewest Holland een verklaring over de rechten van de mens en van de burger aan. Het was de eerste officiële tekst die in Nederland over de mensenrechten is gepubliceerd. In februari namen de nieuwe vertegenwoordigers van alle gewesten van de Bataafse Republiek deze verklaring over.

Beperkte zelfstandigheid

Hoe zelfstandig was de Bataafse Republiek? In het op 16 mei 1795 ondertekende Verdrag van Den Haag deden de Fransen de belofte dat ze de soevereiniteit en de onafhankelijkheid van de Bataafse Republiek zouden respecteren. Maar in ruil daarvoor moesten de Bataven wel 100 miljoen gulden aan de Fransen betalen, 25.000 Franse soldaten in Nederland onderhouden, enkele stukken grondgebied afstaan en meedoen met de oorlogen die de Fransen voerden, vooral tegen de Engelsen. De aanwezigheid van Franse troepen in Nederland was eigenlijk in strijd met de toegezegde onafhankelijkheid. De financiële verplichtingen hingen

als een molensteen om de nek van het Bataafse bewind. Ze zouden de pro-Franse stemming ook snel doen omslaan. Aanvankelijk lieten de Fransen zich nauwelijks in met de binnenlandse politiek van de Bataafse Republiek, maar na verloop van tijd werd hun bemoeienis groter, eerst verdekt, later steeds openlijker.

De Nationale Vergadering

Op 1 maart 1796 kwam het eerste door de bevolking gekozen parlement van Nederland bijeen: de Nationale Vergadering. Aan de verkiezing van dit parlement mochten alle mannen van boven de twintig meedoen, behalve de aanhangers van Oranje en mensen die afhankelijk waren van de armenzorg. De verkiezingen vonden indirect plaats en de opkomst was niet erg hoog. De Nationale Vergadering kwam bijeen in de voormalige balzaal van stadhouder Willem V aan het Binnenhof en telde 126 leden. De plenaire bijeenkomsten van de Nationale Vergadering waren openbaar.

De 'representanten' waren diep verdeeld over allerlei fundamentele kwesties. Ook de onderhandelingen over een grondwet verliepen traag. Het eerste ontwerp was zeer omvangrijk en werd in het eerste Nederlandse referendum van 1 augustus 1796 door de kiezers verworpen. Men moest opnieuw beginnen. Wel bestond een grote mate van eensgezindheid over de scheiding van kerk en staat, waartoe de Nationale Vergadering op 5 augustus 1796 had besloten. Dit besluit hief de

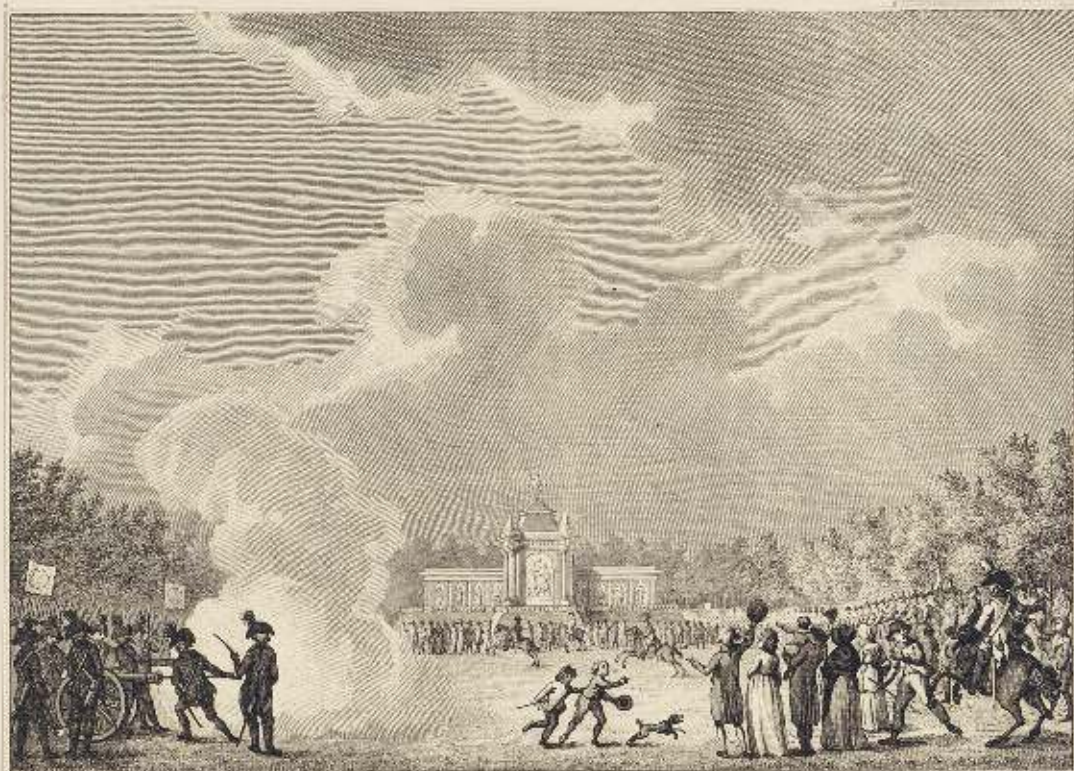

bevoorrechting van de gereformeerde kerk op en stelde het bestuur van het land open voor alle andere gezindten.

Eerste staatsgreep

Op 22 januari 1798 vond een staatsgreep plaats van radicale republikeinen, waarbij generaal Herman Daendels de militaire regie voerde. Ze traden op met instemming van de Fransen, die de eindeloze debatten in het parlement over de

grondwet beu waren. Het Haagse Binnenhof en de directe omgeving werden omsingeld door militairen. Meer dan een derde van de leden van de Nationale Vergadering werd gearresteerd of trad uit eigen beweging af. Nog geen twee maanden later aanvaardde het gezuiverde parlement een nieuw grondwetsontwerp, dat vervolgens in een gemanipuleerd referendum werd goedgekeurd.

Volks-Fest in den Haag, den 16 den Meij 1798. ter gelegenheid van de aan-
neeming der Staatsregeling door het Batavische volk.

De Staatsregeling

Op 1 mei 1798 werd de ‘Staatsregeling des Bataafschen Volks’ officieel afgekondigd. Kort daarop schrapten de radicalen de geplande verkiezingen voor een nieuwe Nationale Vergadering. De Staatsregeling van 1798 is de eerste echte grondwet van Nederland. In het document werden onder meer de vrijheid van drukpers, van vergadering en van godsdienst vastgelegd. De Staatsregeling voorzag in de oprichting van een Vertegenwoordigend Lichaam, waarvan jaarlijks een derde van de leden moest worden vervangen door middel van indirecte verkiezingen. Het Uitvoerend Bewind, de regering, bestond uit vijf leden, die niet in het parlement mochten verschijnen.

De eenheidsstaat

In de Nationale Vergadering vonden ook felle discussies plaats over de vraag of de Bataafse Republiek een eenheidsstaat of een federale staat moest worden. De Bataven waren eensgezind in hun afwijzing van het politieke bestel van de oude Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, maar er waren nog genoeg volksvertegenwoordigers die vonden dat Nederland, net zoals de Republiek, een federatie moest blijven met een bepaalde mate van autonomie voor de gewesten. Het bleek ten enenmale onmogelijk om een compromis te sluiten. De Staatsregeling van 1798, die na de radicale staatsgreep tot stand kwam, maakte van Nederland een eenheidsstaat.

DEPARTEMENTEN EN PROVINCIËS

Na de afkondiging van de Staatsregeling in 1798 kreeg de eenheidsstaat Nederland acht departementen met nieuwe grenzen en namen. Deze structuur stuitte op veel verzet vanuit de oude gewesten uit de tijd van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. In 1801 kregen de departementen weer hun oude provinciegrenzen en -namen

terug. In het Koninkrijk Holland bleven de bestaande provinciegrenzen intact. Wel is het departement Oost-Friesland (in het huidige Duitsland) aan het koninkrijk toegevoegd. Na de inlijving bij Frankrijk in 1810 kwam er een nieuwe territoriale indeling. Groningen en Drenthe werden samengevoegd, evenals Amstelland en

Utrecht. De andere departementen bleven bestaan, waarvan een deel een andere naam kreeg. Zeeland en Brabant werden niet tot de Hollandse departementen gerekend. Zo bleven er zeven Hollandse departementen over, die weer verdwenen toen het Koninkrijk der Nederlanden tot stand kwam.

Tweede staatsgreep

Op 12 juni 1798 vond opnieuw een staatsgreep plaats, omdat gematigde Bataven van mening waren dat de radicalen te ver waren gegaan met hun politieke zuiveringen en het schrappen van de verkiezingen. De volksvertegenwoordiging werd ontbonden en radicale leden van het Uitvoerend Bewind (de regering) werden gearresteerd. De gematigden schreven nieuwe verkiezingen uit voor wat nu het Vertegenwoordigend Lichaam ging heten en kregen hierin ook de overhand. Een belangrijke organisator van de gematigde staatsgreep was overigens Herman Daendels, de man die de radi-

calen vijf maanden eerder aan de macht had geholpen. De Staatsregeling bleef ongewijzigd van kracht.

HET BATAAFS GEMENEBEST (1801–1806)

In november 1799 pleegde Napoleon Bonaparte een staatsgreep in Frankrijk. Deze gebeurtenis leidde in 1801 tot de invoering van een nieuwe staatsregeling in Nederland. De macht van het parlement werd aanzienlijk beknot: het bestond nu nog maar uit 35 leden, die ook niet erg vaak bijeenkwamen. Tegelijkertijd werd het kiesrecht flink beperkt. Het centralisme werd deels teruggedraaid en de Bataafse Republiek ging voortaan het Bataafs Gemenebest heten. Van het radicalisme bleef in 1801 niets meer over. Het nieuwe bewind was niet erg effectief. Economisch en financieel stond Nederland aan de rand van de afgrond, waardoor het land steeds vaker in conflict kwam met Frankrijk. De Franse dictator wilde nu ook een sterke man aan het bewind in Nederland – hij had daarvoor de Bataafse ambassadeur in Parijs op het oog. Op 29 april 1805 legde hij de eed als ‘raadpensionaris’ af. Evenals het Franse kwam het Bataafse bestuur in handen te liggen van één man: Rutger Jan Schimmelpenninck.

HET KONINKRIJK HOLLAND (1806–1810)

Op 2 december 1804 kroonde Napoleon zichzelf tot keizer van Frankrijk. Om meer macht en invloed in Europa te krijgen,

streefde de keizer naar de vestiging van een aantal koninkrijken rondom Frankrijk met familieleden op de troon. Schimmelpenninck werd derhalve afgezet en op 5 juni 1806 werd Lodewijk Napoleon, een jongere broer van de keizer, ingehuldigd tot koning. Officieel heette het land nu het Koninkrijk Holland. Voor Lodewijk Napoleon was vergroting van de zelfstandigheid van zijn koninkrijk een belangrijke doelstelling. Hij toonde veel belangstelling voor het reilen en zeilen der Nederlanders. De koning vestigde zich aanvankelijk in Den Haag, maar verhuisde in 1807 naar Utrecht en in 1808 naar Amsterdam. Lodewijk Napoleon maakte het koningschap in Nederland 'acceptabel'. Ondertussen werd de verhouding met zijn broer er niet beter op. Vooral conflicten op economisch en militair gebied deden de keizer uiteindelijk besluiten om het koninkrijk bij Frankrijk in te lijven. Op 1 juli 1810 deed Lodewijk Napoleon afstand van de troon.

INLIJVING BIJ FRANKRIJK (1810–1813)

Op het gebied van bestuur en rechtspraak moest Nederland de Franse structuren en wetten navolgen. Belangrijk was de invoering van onder meer het Franse Burgerlijk Wetboek (*Code Civil*) en het Wetboek van Strafrecht (*Code Pénal*). Hoewel veel bestuurders zich loyaal ten opzichte van de Fransen opstelden, nam de onvrede onder de bevolking toe, vooral door de algemene dienstplicht, de hoge belastingen en de miserabele

economische situatie. De populariteit van de keizer nam zienderogen af. Na de militaire nederlaag van Napoleon bij de Volkerenslag van Leipzig in oktober 1813 trokken steeds meer Franse soldaten en bestuurders zich uit Nederland terug. Er dreigde een politiek vacuüm te ontstaan.

DE TERUGKEER VAN ORANJE

Op uitnodiging van een aantal Oranjegezinde personen, die de macht naar zich toe trokken, kwam prins Willem Frederik van Oranje-Nassau terug in Nederland. Hij kwam in 1813 aan op het strand van Scheveningen, ongeveer op dezelfde plek waar zijn vader in 1795 was vertrokken. Hij aanvaardde het landsbestuur en werd in 1815 ingehuldigd als koning Willem I. Het Koninkrijk der Nederlanden was een feit.

Aankomst op 20 april 1808 van koning Lodewijk Napoleon te Amsterdam, na Den Haag en Utrecht de nieuwe zetel van zijn bewind.

Uitgave
ProDemos – Huis voor
democratie en rechtsstaat

Tekst
ProDemos

Vormgeving
Puntspatie [bno], Amsterdam

Illustraties
Omslag: De Nationale Vergadering bijeen in Den Haag in 1796.
p. 3: Gedenkplaat voor de stichting van de Bataafse Republiek op 19 januari 1795.
p.4: Viering van de aanvaarding van de Staatsregeling door parlement en volk in 1798.
p. 6: Rutger Jan Schimmelpenninck is van april 1805 tot juni 1806 alleenheerser van het Bataafs Gemenebest.
p. 7: Lodewijk Napoleon, de broer van de Franse keizer Napoleon, is van juni 1806 tot juli 1810 Koning van Holland.

Alle afbeeldingen zijn afkomstig uit de collectie van het Rijksmuseum te Amsterdam.

ProDemos legt uit wat de spelregels zijn van de democratie en rechtsstaat en laat zien wat je zelf kunt doen om invloed uit te oefenen – in de gemeente, de provincie, het land en Europa.

ProDemos

Huis voor democratie en rechtsstaat

ProDemos
Hofweg 1H
2511 AA Den Haag

(070) 757 02 00
info@prodemos.nl
www.prodemos.nl

September 2017